

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΥ ΠΑΝΑΡΕΤΟΥ

Πολλάκις ὁ διὰ τοῦ ἀνά χεῖρας τόμου τιμώμενος Καθηγητῆς ἐτόνισε ¹ πόσον πολύτιμος καὶ ἐπωφελῆς διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου βίου τῶν Βυζαντινῶν θὰ ἦτο ἡ συναγωγή τῶν σχετικῶν πληροφοριῶν ἐκ τοῦ ποντιακοῦ χώρου. Διότι ἐκεῖ περισσότερον πάσης ἄλλης Ἑλληνικῆς περιοχῆς διαφυλάσσονται ἀκεραίως σχεδὸν ἥθη καὶ ἔθιμα τῆς Βυζαντινῆς περιόδου καὶ διατηροῦνται πλέον συνεκτικῶς τὰ στοιχεῖα τῆς συνεχείας τῆς Βυζαντινῆς παραδόσεως.

Τοῦτο ἀναμφιβόλως ἰσχύει διὰ πάντα τὰ γνωρίσματα τοῦ βίου τοῦ Ποντιακοῦ λαοῦ, ἐκτὸς ὅμως ἐκείνων τὰ ὅποια ἐδημιουργήθησαν καὶ ἔλαβον ἰδίαν τινὰ ἐξέλιξιν ἐν καθωρισμένῃ χρονικῇ περιόδῳ ἕνεκα τῆς ἐν Πόντῳ ὑπάρξεως αὐτονόμου καὶ ἀνεξαρτήτου κράτους, τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν ². Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα (1204 - 1461) ὁ ποντιακὸς ἄρχων σχεδὸν ὀλοσχερῶς ἀπομειωνώμενος ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου ³ μικρὰν

¹ Φ. Κουκουλέ, Λαογραφικαὶ εἰδήσεις παρὰ τῷ Θεσσαλονικῆς Εὐσταθίῳ (ΕΕΒΣ, Α', 1924, 7 - 40). Ἐν σ. 37 - 38 γράφονται τὰ ἑξῆς διὰ τὸν Πόντον, ὁ ὅποιος «κατώρθωσεν, ἕνεκα τῆς συντηρητικότητος τῶν κατοίκων του καὶ τῆς θρησκευτικῆς διαφορᾶς πρὸς τοὺς περιοίκους ἀλλοφύλους, νὰ συγκεντρωθῆ εἰς ἑαυτὸν καὶ νὰ συγκρατήσῃ καὶ διαφυλάξῃ μέχρι σήμερον αὐτοῦσιον ἐν πολλοῖς τὸν Βυζαντινὸν κόσμον... Τοῦτου ἕνεκα ὁ Πόντος πρέπει νὰ ἐξαίρεται ὡς χώρα, ἐν ἣ ἡ Βυζαντινὴ γλῶσσα καὶ ὁ Βυζαντινὸς βίος ἐν πλείστοις ἀμετάβλητα διετηρήθησαν».

² Περὶ τῆς αὐτοκρατορίας ταύτης ὄρα W. Miller, Trebizond, the last Greek Empire, London 1926.

³ Σημειωτέον ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ νέου κράτους ὁ Πόντος δὲν ἦτο τόσον συνδεδεμένος μετὰ τοῦ Βυζαντίου. Ἀπόδειξις περὶ τοῦτου ἡ στάσις τῶν δουκῶν τοῦ θέματος Χαλδίας, τῶν Γαβράδων, οἱ ὅποιοι πολλὰ πράγματα παρέσχον εἰς τοὺς Κομνηνοὺς τοῦ Βυζαντίου. Ὅρα Μητροπολίτου Χρυσάνθου, Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος (Ἀρχεῖον Πόντου, τόμος 4ος καὶ 5ος, ἐν σ. 225 - 228, 456 - 457). Ἡ ἀπομόνωσις αὕτη τοῦ Πόντου ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου εἶναι περισσότερον ἐμφανῆς εἰς τὸ ἐν Πόντῳ γλωσσικὸν ἰδίωμα, τὸ ὅποῖον, ὡς γράφει ὁ Γ. Χατζιδάκις, Περὶ τῆς Ποντικῆς διαλέκτου καὶ ἰδίᾳ περὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἀναλογικῶν σχηματισμῶν (Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίς, Η', 1912, Μέρ. Β', σ. 9) : «διὰ τὴν ἀπόκεντρον γεωγραφικὴν θέσιν οὐ μόνον δὲν ἀφωμοιώθη, ὡς φαίνεται, ἐξ ἀρχῆς καθ' ὀλοκληρίαν πρὸς τὴν κοινήν, ἀλλὰ καὶ χωρισθεῖσα ἐνωρὶς ἀπὸ τοῦ ἄλλου Ἑλληνικοῦ κράτους καὶ τοῦ

μόνον καὶ διακεκομμένην ἠδύνατο νὰ ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τούτου¹. Ἄλλως τε καὶ αἱ συνθῆκαι, ὅφ' ἃς ἐξελίσσεται ἡ ἱστορία ἐν Πόντῳ, ἔτεινον νὰ διαφοροποιήσωσι ἀμφοτέρους τούτους τοὺς Ἑλληνικοὺς χώρους².

Ἡ διαφορὰ αὕτη κατὰ τὴν περίοδον τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν εἶναι ἐμφανῆς ἰδίᾳ εἰς τὸν δημόσιον βίον καὶ μάλιστα εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸ πρόσωπον, τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν ἐν γένει πολιτείαν τοῦ βασιλέως³. Ἡ κυριωτέρα πηγὴ πληροφοριῶν περὶ τοῦ θέματος τούτου, τὸ ὁποῖον μερικῶς θὰ διερευνήσωμεν ἐν τῷ παρόντι σημειώματι, εἶναι τὸ Χρονικὸν Μιχαὴλ τοῦ Παναρέτου, ἔνθα ἄνευ οὐδεμιᾶς ἱστορικῆς ἀντιλήψεως ἀνευρίσκεται μία χρονογραφικὴ καταγραφή πολλῶν γεγονότων⁴. Αἱ παραδιδόμενα πληροφο-

¹ Ἑλληνικοῦ κόσμου ἀνέπτυξεν ἴδιον ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς ἄλλης Ἑλληνικῆς βίον». Περὶ τῆς ἐπὶ τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν Ποντιακῆς διαλέκτου ἐπραγματεύθημεν δι' ὀλίγων καὶ ἡμεῖς, Ὁδ. Λαμφίδου, Γλωσσικὰ σχόλια εἰς Μεσαιωνικὰ κείμενα τοῦ Πόντου (Ἀρχεῖον Πόντου, 17, 1952, 227 - 238).

² Τὸ Βυζάντιον, ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἐπαφῶν, τὰς ὁποίας κατὰ διαλείμματα εἶχε μετὰ τοῦ Πόντου διὰ τῶν συναπτομένων γάμων μεταξὺ τῶν δύο βασιλευόντων οἰκῶν, ἐχορήγησε καὶ ἄνδρας, οἱ ὅποιοι σπουδαίως εἰργάσθησαν διὰ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Τραπεζουντιακῆς αὐτοκρατορίας. Ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τοὺς Κ. Λουκίτην καὶ Γρηγόριον Χιονιάδην. Ὅρα Μητροπολίτου Χρυσάνθου, ἐνθ' ἄν., 332 - 341 καὶ Ι. Παπαδοπούλου, Γρηγορίου Χιονιάδου τοῦ ἀστρονόμου ἐπιστολαὶ (Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσ. Σχ. Πανεπ. Θεσσαλονίκης, Α', 1927, 1 - 59).

³ Ἐνίοτε τὸ Βυζάντιον καὶ ὁ Πόντος εὐρέθησαν εἰς ἀντίθετα στρατόπεδα. Ἐνταῦθα ἀναγράφομεν τὴν πληροφορίαν, τὴν ὁποίαν μόνον ὁ Παναρέτος παραδίδει, περὶ τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1373 ἐκστρατείας μετὰ στόλου κατὰ τῆς Τραπεζοῦντος Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου, υἱοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου. Ὅρα Σ. Λάμπρου, Τὸ Τραπεζουντιακὸν Χρονικὸν τοῦ πρωτοσεβαστοῦ καὶ πρωτονοταρίου Μιχαὴλ Παναρέτου (Νέος Ἑλληνομνήμων, Δ', 1907, § 46, σ. 288).

⁴ Διὰ τὰ ἐν Βυζαντίῳ ἀντίστοιχα παραπέμπομεν προχείρως εἰς L. Brehier, *Le monde Byzantin*, II, *Les Institutions de l'Empire Byzantin*, Paris 1949 καὶ F. Dölger - A. Schneider, *Byzanz*, Bern 1952, σ. 93 - 100, ἔνθα ἀνευρίσκει τις ἀναγραφὴν μετὰ λίαν συντόμου ἀναλύσεως τῶν ἐκδοθεισῶν μελετῶν ἀπὸ τοῦ 1938 μέχρι 1950 καὶ ἀναφερομένων εἰς τὸ θέμα τοῦ βασιλέως ἐν Βυζαντίῳ.

⁵ Διὰ τὸ κείμενον τοῦτο δημοσιευθὲν πολλάκις μέχρι σήμερον παραπέμπομεν εἰς τὴν προμνημονευθεῖσαν ἔκδοσιν Σ. Λάμπρου, διότι ἐγένετο ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ Μαρκιανοῦ Ἑλληνικοῦ κώδικος 608 καὶ περιέχει σχετικῶς ὀλίγα σφάλματα. Νεωτέρα ἔκδοσις τοῦ αὐτοῦ Χρονικοῦ, γενομένη ὑπὸ τοῦ κ. Ι. Παπαδόπουλου καὶ συμφώνως τῷ κειμένῳ τοῦ Σ. Λάμπρου ἀλλὰ μετὰ πολλῶν διορθώσεων ἐπ' αὐτοῦ (Ι. Τ. Παπαδόπουλος, *Τοῦ πρωτοσεβαστοῦ καὶ πρωτονοταρίου Μιχαὴλ Παναρέτου, Περὶ τῶν τῆς Τραπεζοῦντος βασιλείων, τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν, ὅπως καὶ τότε καὶ πόσον ἑκαστός ἐβασίλευσεν* [1204 - 1426], Ἀθήνα 1947) δὲν προσφέρεται εἰς τὸν ἐρευνητὴν, διότι καὶ τὸ ὅλον κείμενον ἀριθμεῖται μόνον κατὰ παραγράφους χωρὶς ἄλλην ἀρίθμησην κατὰ στίχους ἢ καὶ φύλλα τοῦ χειρογράφου, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν ἀναφέρονται ἐκάστοτε αἱ ἀντίστοιχοι σελίδες τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως Σ. Λάμπρου.

οῖαι ¹, καίτοι εἶναι λίαν εὐαίριθμοι, προσφέρουσιν ἐν τούτοις εἰς τὸν ἐρευνητὴν τὴν δυνατότητα νὰ διίδη σημεῖα τινα, τὰ ὅποια νομιζόμεν ὅτι εἶναι ἀρκούντα διὰ μίαν ἀδρομερῆ σκιαγράφησιν τοῦ ἡμετέρου θέματος.

Ἡ οἰκογένεια τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν καταγομένη ἐκ τῶν Κομνηνῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ τοῦ νεαροῦ Ἀλεξίου ἱδρύει τὸ νέον βασίλειον ². Ἀὐτὸν γνωρίζομεν ἐπακριβῶς ποίας συνθήκας συνήντησαν οἱ Μεγάλοι Κομνηνοὶ ³ ἐν Πόντῳ κατὰ τὴν ἱδρυσιν τῆς νέας αὐτοκρατορίας ⁴. Ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν γίνεται γενικῶς παραδεκτόν, ὅτι ἡ στάσις τῶν ἐκεῖ κατοίκων ὑπῆξεν λίαν εὐνοϊκῆ πρὸς τοὺς νέους ἡγεμόνας ⁵, τοὺς ὁποίους εὐθὺς ἀμέσως παρεδέχθησαν καὶ ὑπήκουσαν. Μετέπειτα πάντως διεμορφώθη νέα κατάστασις, ἐν τῇ ὅποιά ἰσχυραὶ οἰκογένειαι νεμόμεναι τὰ ὕψιστα τῆς πολιτείας ἀξιώματα

¹ Καίτοι αἱ παράγραφοι 53 - 57 τοῦ Χρονικοῦ δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸν Παναρέτον (Σ. Λάμπρου, Ἀπάντησις εἰς ἐρώτημα περὶ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Παναρέτου (ΝΕ, 5', 1909, 284 - 288) καὶ Ὁδ. Λαμπρίδου, Ὁ γάμος Δαβὶδ τοῦ Μεγάλου Κομνηνοῦ καὶ τὸ Χρονικὸν τοῦ Παναρέτου (Ἀθηνᾶ, 57, 1953, 365 - 369), ἡμεῖς ἐν τῇ παρουσίᾳ μελέτῃ δὲν ποιοῦμεν διάκρισιν τῶν δύο συγγραφῶν, διότι σύγχρονος τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν φαίνεται νὰ εἶναι καὶ ὁ δεύτερος, ὁ συμπληρώσας τὸν Παναρέτον.

² Τὴν ἱδρυσιν τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζούντος ἐμελέτησεν ὁ A. Vasiliev, *The Foundation of the Empire of Trebizond (1204 - 1222)* (Speculum, 11, 1936, 3 - 37). Τῆς μελέτης ταύτης μετάφρασιν εἰς Ἑλληνικὴν ἐδημοσίευσεν ὁ κ. I. Παμπούκης ὑπὸ τὸν τίτλον: A. A. Βασίλειεφ, Ἡ ἱδρυσις τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζούντας (1204 - 1222), Ἀθήνα 1947. Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς μελέτης τοῦ A. Vasiliev, ἐδημοσίευσεν ὁ N. Jorga, *Une nouvelle théorie sur l'origine et le caractère de l'Empire de Trébizonde* (Revue du Sud - Est Européen, 13, 1936, 172 - 176). Ἀπ' ἀρχῆς εἶναι ἐκδηλος ἡ προσπάθεια τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν νὰ ἐμφανισθῶσιν ὡς συνεχισταὶ τῆς Βυζαντινῆς παραδόσεως καὶ τῶν Βυζαντινῶν βασιλέων, ἡ πολιτικὴ ὅμως αὕτη σὺν τῷ χρόνῳ ἔνεκα τῆς ἀποτυχίας κατακτησεως ἐδαφῶν ἐγγὺς κειμένων τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου τοῦ Βυζαντίου τείνει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον νὰ ἐξαφανισθῇ, μέχρις ὅτου ἐκμηδενίζεται ἐν τῇ πράξει διὰ τῆς ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου ἀνακαταλήψεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Σημειωτέον ὅτι καὶ τυπικῶς τὸ τέλος τῆς Βυζαντινῆς ιδέας διὰ τοὺς Κομνηνοὺς τῆς Τραπεζούντος σημειοῦται διὰ τῆς συμφωνίας Ἰωάννου τοῦ Β' τοῦ Μεγάλου Κομνηνοῦ μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ βασιλέως νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν τίτλον καὶ αὐτὰ ταῦτα τὰ σύμβολα τὰ ἐνθυμιζόμενα Βυζαντινῶν. Περὶ τούτου ἰδέ: A. Vasiliev (μετάφρ. Παμπούκη), ἐνθ' ἄν. καὶ W. Miller, ἐνθ' ἄν., 27 - 29.

³ Ἐν τῷ παρόντι σημειώματι δὲν θὰ ἐρευνησώμεν οὔτε τὴν σημασίαν οὔτε τὴν ἔκτασιν τῶν τίτλων τῶν βασιλέων τῆς Τραπεζούντος, περὶ τοῦ ὁποίου παραπέμπομεν εἰς A. Vasiliev (μετάφρ. Παμπούκη), ἐνθ' ἄν., ἐν συνδυασμῷ ὅμως μετὰ τῶν παρατηρήσεων τῶν N. Jorga, ἐνθ' ἄν. καὶ τοῦ καθηγητοῦ κ. F. Dölger, BZ, 36, 1936, 223.

⁴ Ὁ Παναρέτος (Σ. Λάμπρου, ἐνθ' ἄν., § 1, σ. 266) γράφει: «Ἦλθεν ὁ μέγας Κομνηνὸς ὁ κύριος Ἀλέξιος... ἐκστρατεύσας δ' ἐξ Ἰβηρίας... καὶ παρέλαβε τὴν Τραπεζοῦντα...».

⁵ W. Miller, ἐνθ' ἄν., 15.

κατέχουσι τὸσαύτην δύναμιν, ὥστε ὄχι μόνον ἐπηρεάζουσιν ἰσχυρῶς τὴν διοίκησιν τοῦ Κράτους, ἀλλὰ καὶ κατευθύνουσι κατὰ περιόδους καὶ αὐτὸν τοῦτον τὸν θρόνον¹. Οὕτως οἱ ἄρχοντες, ὡς ἀποκαλοῦνται ὑπὸ τοῦ Παναρέτου αἱ οἰκογένειαι αὐταὶ², στασιάζουσιν ἐναντίον βασιλευόντος ἡγεμόνος³, ἐπιβάλλουσιν ἐπὶ τοῦ θρόνου βασιλέα τῆς ἀρεσκείας των⁴ ἢ καὶ ἀκόμη ἐπαναστατοῦσι κατὰ τοῦ βασιλέως, χωρὶς ἐν τέλει νὰ ἐπιτύχωσι τοῦ σκοποῦ⁵. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἐπιφανεῖς οὗτοι ἄνδρες τῆς αὐτοκρατορίας εἶναι συνήθως διηρημένοι εἰς δύο ἀντιμαχόμενα ὡς πρὸς τὸν βασιλέα στρατόπεδα⁶, διὰ τοῦτο πολλάκις ἢ ἄνοδος εἰς τὸν θρόνον νέου βασιλέως ἐπιφέρει εἴτε τὸν θάνατον⁷ εἴτε τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τῆς ἐνεργοῦς δράσεως τῆς ἐν δυσμενεῖα ἀντιπάλου μερίδος⁸.

¹ W. Miller, ἔνθ' ἄν., 53: «Thus, Trebizond was a Whig oligarchy, nominally presided over by a dummy sovereign. A few great families governed, the emperor reigned».

² Σ. Λάμπρου, ἔνθ' ἄν., § 4, σ. 267: «παρεδόθη παρὰ τῶν ἀρχόντων»· § 10, σ. 272: «εἰταράχθησαν οἱ ἀρχοντες»· § 10, σ. 272: «καὶ τινες τῶν ἀρχόντων»· § 10, σ. 272: «καὶ ἕτεροι ἀρχοντες»· § 10, σ. 272: «ἐσκοτώθησαν οἱ ἀρχοντες»· § 11, σ. 273: «καταβάντες οἱ ἀρχοντες»· § 12, σ. 274: «ἐσκοτώθησαν καὶ οἱ ἀρχοντες»· § 13, σ. 274: «οἱ πρῶτοι ἀρχοντες»· § 16, σ. 277: «εἰς τὰ τῶν ἀρχόντων ὁπίπια», «μέσον τῶν ἀρχόντων»· § 23, σ. 282: «καὶ τινες τῶν ἀρχόντων»· § 34, σ. 285: «οἱ ἐκ τῶν ἀρχόντων»· § 49, σ. 290: «σὺν τοῖς ἀρχουσι».

³ Πρόκειται περὶ τοῦ Γεωργίου τοῦ Μεγάλου Κομνηνοῦ (1266 - 1280), ὁ ὁποῖος «παρεδόθη παρὰ τῶν ἀρχόντων ἐπιβούλως ἐν τῷ ὄρει τοῦ Ταυρεζίου καὶ ἐξωγήθη». Σ. Λάμπρου, ἔνθ' ἄν., § 4, σ. 267.

⁴ Σ. Λάμπρου, ἔνθ' ἄν., § 11, σ. 273· § 12, σ. 274· § 13, σ. 274. Οἱ ἀρχοντες μετὰ στόλου ὀδηγοῦσι τοὺς μέλλοντας νὰ βασιλεύσωσι καὶ ἐπιβάλλουσι τούτους.

⁵ Σ. Λάμπρου, ἔνθ' ἄν., § 5, σ. 267· § 9, σ. 271· § 16, σ. 277, στίχ. 4 καὶ 18· § 16, σ. 278· § 17, σ. 278· § 17-18, σ. 278-279· § 34, σ. 285. Τῆς στάσεως ταύτης συμμετοχὸς ἦτο καὶ ὁ Μητροπολίτης Τραπεζούντος Νήφων, ὅστις καὶ περιορίσθη εἰς τὴν Μοῆν Σουμελαῶς. Ὅρα Μητροπολίτου Χρυσάνθου, ἔνθ' ἄν., 249-250.

⁶ «Ἐγένετο σύγχυσις καὶ ταραχὴ μέσον τῶν ἀρχόντων». Λάμπρου, ἔνθ' ἄν., § 16, σ. 277. Ἐνδεικτικὴ εἶναι ἡ πληροφορία, τὴν ὁποῖαν παραδίδει ὁ Πανάρετος περὶ τῶν ἀρχόντων κατὰ τὴν ἄνοδον εἰς τὸν θρόνον Εἰρήνης τῆς Παλαιολογίνας, ὅτε ἄλλοι μὲν βοηθοῦσι τὴν νέαν βασιλίσαν καὶ καταλαμβάνουσι τὴν ἀκρόπολιν, ἄλλοι δὲ πολεμοῦσι κατ' αὐτῶν κατέχοντες τὴν Μοῆν τοῦ Ἁγίου Εὐγενίου. Λάμπρου, ἔνθ' ἄν., § 10, σ. 272.

⁷ Λάμπρου, ἔνθ' ἄν., § 9, σ. 270· § 12, σ. 274· § 13, σ. 274· § 17, σ. 278.

⁸ Λάμπρου, ἔνθ' ἄν., § 12, σ. 274· § 16, σ. 277, 12 καὶ 25· § 34, σ. 285. Ἡ ἰσχὺς τῶν ἀρχόντων, καίτοι δὲν ἀναφέρεται ρητῶς, εἶναι ἐμφανὴς εἰς τὰς αἰφνιδίαις ἀλλαγὰς τῶν κατοχῶν τοῦ θρόνου, ὅτε θὰ ἦτο ἀδύνατον τοῦτο ἄνευ τῆς συνεργίας τῶν ἀρχόντων. Δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Ἀλέξιος ὁ Γ' συνώδευσε τὸν νεκρὸν κατὰ τὴν ἐκφορὰν τοῦ Μεγάλου Δουκὸς Νικήτα Σχολαρίου. Λάμπρου, ἔνθ' ἄν., § 29, σ. 282.

Ὁ ἡμέτερος χρονογράφος, ὡς οἱ Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι ¹, μετὰ μεγίστης φειδοῦς ἀναγράφει εἰδήσεις περὶ τοῦ εἰς τοὺς Μεγάλους Κομνηνοὺς ὑπῆκουο λαοῦ. Ἐκτὸς τῶν προαναφερθεισῶν ἐνεργειῶν τῶν ἀρχόντων εἴτε ὑπὲρ τοῦ ἐξουσιάζοντος βασιλέως εἴτε ἐναντίον αὐτοῦ, αἱ ὁποῖαι προϋποθέτουσι τὴν συμμετοχὴν εἰς αὐτὰς τοῦ λαοῦ ², ὑπάρχουσι πρὸς τούτους πληροφορία δηλοῦσαι τὴν ἐνεργὸν δρᾶσιν τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου. Οὕτως ἔκλειψις ἡλίου ἐπὶ τριῶρον διαρκέσασα συνταράσσει τὸν λαὸν καὶ ἐξωθεῖ τοῦτον κατὰ τοῦ βασιλέως. Πράγματι συγκεντροῦνται ἔξω τῶν τειχῶν τῆς Ἀκροπόλεως καί, προσθέτει ὁ χρονογράφος: «λίθους ἔσυραν εἰς αὐτόν» ³. Τὸ «κοινόν», δηλαδή ὁ λαός, ρητῶς ἀναφέρεται ὅτι συνεργεῖ μετὰ πολλῶν ἀρχόντων εἰς τὴν στάσιν κατὰ τῆς Εἰρήνης Παλαιολογίνας, ὅταν αὕτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ⁴. Ὁ αὐτὸς λαὸς δὲν παραδέχεται τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνοδὸν Μιχαήλ. Διὰ τοῦτο τὴν νύκτα τῆς αὐτῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἐγένετο ὑπὸ τῶν ἀρχόντων δεκτὸς ὡς βασιλεύς, ἐπαναστατεῖ κατ' αὐτοῦ καὶ τὴν πρωΐαν τῆς ἐπομένης «οὐκ οἶδα ὁ λαός, γράφει ὁ Παναρέτος, πῶς αὐτὸν ἐπεριώρισαν» ⁵. Ἐνεργὸς ἐπίσης δρᾶσις τοῦ λαοῦ κατὰ τῶν στασιαστῶν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν βασιλέα Ἀλέξιον τὸν Γ' νὰ συνεχίσῃ νὰ ἐξουσιάζῃ εἰς στιγμὴν κρίσιμον καὶ δι' αὐτὸν καὶ τὸν θρόνον ⁶.

Σπουδαῖος προσέτι παράγων εἰς τὰ μεσαιωνικὰ κράτη ἦτο ἡ Ἐκκλησία. Εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ὅμως τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν, ἐπειδὴ μετὰ τινὰς ἐν

¹ Ὅρα Δ. Ξαναλάτου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ, Ἀθήναι 1940: «Παρά μικρὸν καὶ ἡ λέξις λαός ἠθέλεν ἀποβληθῆ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς συνηθείας, διότι οἱ αὐλικοὶ χρονικογράφοι καὶ μοναχοὶ μόνον τὸν κύκλον τῶν ἔβλεπον μεροληπτικῶς», σ. 14 καὶ 16-17.

² Ἐνταῦθα ὑπονοοῦμεν τὴν μετὰ τῶν ἀρχόντων σύμπραξιν τῶν τελείως ἐλευθέρων πολιτῶν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ οὐχὶ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἔνεκα τοῦ ἐπικρατοῦντος τότε κοινωνικοῦ συστήματος ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ συμμετέχωσι εἰς πᾶσαν ἐνεργεῖαν τοῦ αὐθέντου αὐτῶν.

³ «Καὶ ἐταράχθη τὸ κοινὸν κατὰ τοῦ βασιλέως, ὥστε καὶ ἔξωθεν τοῦ κοινῶ συναχθέντες, λίθους ἔσυραν εἰς αὐτόν». Λάμπρου, ἔνθ' ἄν., 9, σ. 271. Ἐπιστεύετο, ὡς φαίνεται, ὅτι ὁ βασιλεὺς Βασίλειος, ὁ ὁποῖος παρὰ τὴν νόμιμον σύζυγον εἶχε σχέσεις καὶ μετ' ἄλλης, ἔπταιε διὰ τὴν ἐκδήλωσιν ταύτην τοῦ ἀστρικοῦ κόσμου. Ὅρα W. Miller, ἔνθ' ἄν., 44-46. Ἡ πράξις αὕτη τοῦ ἐν ἀγανακτήσει λαοῦ διὰ τὴν ἀμαρτωλὴν ζωὴν τοῦ ἡγεμόνος ἐμβάλλει εἰς σκέψιν μήπως δὲν πρόκειται περὶ πραγματικοῦ λιθοβολισμοῦ, ἀλλὰ μόνον περὶ συμβολικοῦ τοιοῦτου ἐμφαινόντος ἐν εἶδος ἀναθεματισμοῦ καὶ ἀποδοκιμασίας τοῦ ἐνόχου.

⁴ Λάμπρου, ἔνθ' ἄν., § 10, σ. 272.

⁵ Λάμπρου, ἔνθ' ἄν., § 11, σ. 273.

⁶ «Ἀναταραχθεὶς δὲ ὁ λαός, πάλιν ἠλευθερώθη καὶ ἀπῆλθεν ὁ βασιλεὺς». Λάμπρου, ἔνθ' ἄν., § 16, σ. 277.

ἀρχῆ ἀμφιταλαντεύσεις ὑφίστατο ἀμέσως τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διὰ τοῦτο αὕτη δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀσκή ἀποφασιστικὴν ἐπιρροὴν διὰ τὴν ἀνάδειξιν νέου βασιλέως ἢ καὶ τὴν στήριξιν τοιοῦτου ἐπὶ τοῦ θρόνου¹. Ἐν τούτοις ἐν τῷ Χρονικῷ εὐρίσκομεν τὸν ἀρχιερέα Τραπεζοῦντος Ἀκάκιον ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀρχόντων ὑποδεχόμενον τὸν νέον βασιλέα Μιχαήλ², μετέπειτα δὲ τὸν μητροπολίτην Νήφωνα τὸν Πιερυγιωνίτην συμμετέχοντα συνωμοσίας κατὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ' καὶ ἔνεκα τούτου περιοριζόμενον ἐν τῇ μονῇ τῆς Σουμελάς³.

Ἴδωμεν νῦν ποῖοι γίνονται δεκτοὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου :

Ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων καταλύσεως ταύτης (1204-1461) εἰς τὸν θρόνον ἀνῆλθον εἴκοσι καὶ ἓν πρόσωπα, ἔξ ὧν τρεῖς γυναῖκες⁴. Ἡ μακρὰ αὕτη σειρὰ τῶν βασιλέων, γόνων τῆς οἰκογενείας τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν, ἀποδεικνύει καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων βεβαίαν καὶ ἰσχύουσαν μέχρι τέλους τὴν ἐν τῷ Πόντῳ πεποιθήσιν, ὅτι ὁ ἀνώτατος ἀρχὼν ὄφειλε νὰ εἶναι ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης⁵. Προσέτι τὴν πρὸς τοὺς Μεγάλους Κομνηνοὺς εὐνοίαν τοῦ ἐν γένει

¹ Περὶ τοῦ θέματος τούτου ὄρα Μητροπολίτου Χρυσάνθου, ἔνθ' ἀν., 175-185. Ἐνίοτε ὁ Μητροπολίτης δὲν κατήγετο ἐκ Πόντου. Ὅρα Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 44, σ. 288.

² Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 11, σ. 273.

³ Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 34, σ. 285. Ἐν τῷ Χρονικῷ πολλάκις γίνεται μνεία τῆς παρουσίας τῆς Ἐκκλησίας εἰς ἐπισημοὺς τελετὰς τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς. Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 12, σ. 274· § 16, σ. 278· § 48, σ. 290· § 50, σ. 291.

⁴ Ἐξ αὐτῶν ὁ Μιχαὴλ ἐβασίλευσε δὶς. Τὴν πρώτην φορὰν μόνον μίαν ἡμέραν (1341), διότι τὸ ἐσπέρας γενομένης στάσεως συλληφθεὶς ἐφυλακίσθη (Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 11, σ. 273), τὴν δὲ δευτέραν ἐπὶ πέντε καὶ πλέον ἔτη (Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 15, σ. 276). Πίνακας τῶν βασιλέων Τραπεζοῦντος παραθέτει ὁ W. Miller, ἔνθ' ἀν., σ. 125.

⁵ Ἡ βραχεία βασιλεία Εἰρήνης τῆς Παλαιολογίνας οὐδόλως μειώνει τὴν ἰσχὺν τῶν ἀνωτέρω, διότι αὕτη ἐβασίλευσεν, ἀκριβῶς ἐπειδὴ οὐδεὶς ἄρρηγ Κομνηνὸς εὐρίσκετο ἐν Τραπεζοῦντι. Πράγματι τὰ δύο τέκνα τοῦ Βασιλείου εἶχον σταλῆ εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν μετὰ τῆς μητρὸς (Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 10, σ. 272), ἔνθα εὐρίσκετο καὶ ὁ ἀδελφὸς Ἀλεξίου τοῦ Β' Μιχαὴλ μετὰ τοῦ υἱοῦ Ἰωάννου. Προσέτι, ἐὰν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι πατὴρ τῆς Εἰρήνης ἦτο ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ἀνδρόνικος, τότε θὰ ἐξηγήσωμεν καὶ τὴν ὑποστήριξιν, τὴν ὁποίαν αὕτη ἔλαβεν ἐκ μέρους πολλῶν ἀρχόντων τοῦ Πόντου. Τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν πληροφοριῶν τοῦ ἡμετέρου Χρονικοῦ. Ὁ Πανάργος θεωρεῖ ἀσφαλῶς σπουδαιότατον γεγονός τὸν θάνατον τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου, ὅταν ἀναγράφῃ τοῦτο (Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 10, σ. 272). Διότι ὀλίγον κατωτέρω ἀναγιγνώσκομεν, ὅτι ἡ Ἄννα Ἀναχουτλοῦ δώδεκα ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀνδρονίκου ἐπέρχεται κατὰ τῆς Τραπεζοῦντος καὶ ἐκδιώκει τὴν Παλαιολογίαν (Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 10, σ. 273). Ὅσον διὰ τὸν Ἀνδρόνικον τὸν Γίδωνα (1222-1235) παρατηροῦμεν τὰ ἑξῆς: Οὗτος ἐβασίλευ-

Ποντιακοῦ πληθυσμοῦ ἐμφαίνει τὸ γεγονός ὅτι, καὶ ὅταν ἐπιτυγχάνωσιν αἱ στάσεις τῶν διαφόρων ἰσχυρῶν, ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνέρχεται πάντοτε ἀπόγονος τῶν Κομνηνῶν¹.

Ἡδύναντο ὁμως καὶ αἱ γυναῖκες νὰ βασιλεύσωσι ; Ἐκ πρώτης ὄψεως, ἡ βασιλεία, ἔστω καὶ πρόσκαιρος, τριῶν γυναικῶν δίδει καταφατικὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο. Ἀλλὰ ἐπισταμένη μελέτη τῆς ἱστορίας τῶν περιστάσεων, ὅφ' ἂς αὐταὶ ἀνέλαβον τὴν ἀρχὴν, πείθουσι περὶ τοῦ ἐναντίου. Ἡ Θεοδώρα², θυγάτηρ Μανουὴλ τοῦ Α' (1238 - 1263), ἐπωφεληθεῖσα ἀναμφιβόλως τῆς φυγῆς τοῦ βασιλεύοντος Ἰωάννου τοῦ Β' (1280 - 1297), ἀνέρχεται ἐπὶ τοῦ θρόνου (1283) διὰ μικρὸν μόνον διάστημα, μετὰ τὸ ὁποῖον «*καὶ πάλιν ἀπεκατέστη εἰς τὸ σκαμνὶν ὁ Καλοϊωάννης ὁ Κομνηνός*»³. Ἡ Εἰρήνη Παλαιολογίνα ἦτο σύζυγος Βασιλείου τοῦ Κομνηνοῦ (1332 - 1340). Οὗτος συνδεθεὶς μετ' ἄλλης Εἰρήνης, τῆς Τραπεζουντίας, ἀπεμάκρυνε τὴν πρώτην σύζυγον διὰ νὰ νυμφευθῇ τὴν μητέρα τῶν δύο τέκνων αὐτοῦ⁴. Εὐθὺς ὁμως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου (1340) ἡ Παλαιολογίνα ὑποστηριζομένη καὶ ὑπὸ μερίδος ἀρχόντων κατώρθωσε νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον. Κατὰ τὸ βραχὺ χρονικὸν διάστημα τῆς βασιλείας ταύτης εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Πόντου δὲν εὐρίσκετο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἄρρη γόνος τῆς οἰκογενείας τῶν Κομνηνῶν. Ἡ θυγάτηρ ὁμως Ἀλεξίου τοῦ Β', ἡ Ἄννα — εἶναι δ' αὕτη ἡ τρίτη γυνὴ ἡ βασιλεύσασα ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Τραπεζοῦντος —, ἂφ' οὗ ἀπέβαλε τὸ μοναχικὸν ἔνδυμα καὶ ἀφοῦ συνέλεξεν ἐκ τῆς Λαζίας δυνάμεις, ἦλθε καὶ ἐκδιώξασα τὴν Παλαιολογίαν παρέλαβε τὴν βασιλείαν (1341)⁵. Μετ' ὀλίγον

σεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν, ὡς ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς Ἀλεξίου τοῦ Α', ἀναμφιβόλως διότι οἱ υἱοὶ τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς αὐτοκρατορίας ἦσαν εἰσέτι νεαροὶ καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ στηριξῶσι τὸ ἀρτισύστατον κράτος. Ἐκτὸς τούτου ὁ Ἀνδρόνικος δὲν παρηγκώνισε τοὺς υἱοὺς Ἀλεξίου τοῦ Α', ἂφ' οὗ, ὡς ὁ Πανάρετος γράφει (Λάμπρου, ἐνθ' ἄν., § 2, σ. 266), ἀπέθανε «*καταλείψας τὸ βασίλειον τῷ αὐτοῦ γυναικαδέλφῳ υἱῷ δὲ πρωτοτόκῳ Ἀλεξίῳ τοῦ Μεγάλου Κομνηνοῦ Ἰωάννη Κομνηνῷ τῷ Ἀξούχῳ*». Ὅρα W. Miller, ἐνθ' ἄν., 20 - 24.

¹ Αἱ στάσεις ἀπεσκόπουσαν πάντοτε εἰς τὴν ὑποστηρίξιν ἑτέρου γόνου τῆς ἰδίας οἰκογενείας. Ἡ μόνη ἐξαιρέσις εἶναι ἡ τῆς Εἰρήνης Παλαιολογίνας, ἡ ὁποία ὁμως ὡς σύζυγος τοῦ τέως βασιλέως, ὡς καὶ εὐθὺς ἀνωτέρω ἐγράφη, ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου, διότι δὲν ὑπῆρχεν ἄρρη Κομνηνός, ὡς καὶ διότι δὲν ἦτο μικρὰ ἡ ὑποστηρίξις, τὴν ὁποίαν παρεῖχεν εἰς αὐτὴν ἡ ἄμεσος συγγένεια μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, τοῦ ὁποίου ἦτο θυγάτηρ.

² Ὅρα W. Miller, ἐνθ' ἄν., 30.

³ Λάμπρου, ἐνθ' ἄν., § 5, σ. 268.

⁴ Διὰ τοὺς γάμους Βασιλείου τοῦ Μεγάλου Κομνηνοῦ ὅρα Μητροπολίτου Χρυσάνθου, ἐνθ' ἄν., 232 - 237, ἐνθα καὶ αἱ ἐνέργειαι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τοῦ δευτέρου γάμου τοῦ Κομνηνοῦ.

⁵ Λάμπρου, ἐνθ' ἄν., § 10, σ. 273 καὶ W. Miller, ἐνθ' ἄν., 49.

παρουσιάζεται ἄρρη Κομνηνός, τὸν ὅποιον πάντες οἱ ἄρχοντες ὑποδέχονται ὡς βασιλέα. Τοῦτον ὁμως τὴν νύκτα τῆς πρώτης ἡμέρας συλλαμβάνει ἡ Ἄννα καὶ ἐγκλείει εἰς φυλακὴν ¹. Ἐν ἔτος σχεδὸν μετὰ ταῦτα ἄρχοντες ἰσχυροὶ τῆς Τραπεζοῦντος μετὰ στόλου συνοδεύουσι τὸν νέον βασιλέα Ἰωάννην τὸν Κομνηνόν. Ἡ Ἄννα καταβιβάζεται ἀπὸ τοῦ θρόνου καὶ θανατοῦται ².

Ἡ βραχυτάτη αὕτη περιγραφή τῶν περιστάσεων ὑπὸ τὰς ὁποίας ἀνῆλθον αἱ γυναῖκες ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐμφαίνει, ὅτι δὲν ἦτο παραδεκτὴ ἡ βασιλεία γυναικὸς εἰμὴ μόνον ὡς προσωρινὴ καὶ μεταβατικὴ κατάστασις, ὡς λύσις ἀνάγκης, μέχρις ὅτου παρουσιασθῆ ὁ ἄρρη ἀπόγονος τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν. Τότε ἀφεύκτως ἡ γυνὴ ἐγκατελείπετο χάριν τοῦ ἄρρενος.

Ἄλλὰ ὑπῆρχε δίκαιον διαδοχῆς ; Ἴσχυε μήπως ἔθιμον χορηγοῦν δικαίωμα προτεραιότητος εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνάρρησιν ; Τὴν ἀπάντησιν εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα ποριζόμεθα, εἰν ἐξετάσωμεν τὴν σειρὰν τῶν βασιλέων ³. Ἐκ τῆς ἐρεῦνης ταύτης συμπεραίνομεν, ὅτι ἐν Τραπεζοῦντι θανόντος τοῦ πατρὸς ἀνήρχετο ἐπὶ τοῦ θρόνου ἡ ὁ πρωτότοκος υἱὸς ⁴ ἢ ὁ πρεσβύτερος τῶν ἐν τῇ ζωῇ υἱῶν τοῦ θανόντος ⁵. Ὅσακις ὁμως ἔνεκα διαφόρων λόγων δὲν παρουσιάζετο υἱὸς τοῦ ἀποθανόντος, ὁ θρόνος τότε ἠδύνατο νὰ

¹ Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 11, σ. 273.

² Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 12, σ. 274 καὶ W. Miller, ἔνθ' ἀν., 50-51.

³ Ὅφειλομεν ὁμως νὰ ἐξαιρέσωμεν κατὰ τὴν ἔρευναν ταύτην τὰς τρεῖς γυναῖκας, αἱ ὁποῖαι ἐβασίλευσαν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Τραπεζοῦντος. Περὶ τούτων ὄρα ἀνωτέρω σ. 573.

⁴ Ὁ Ἰωάννης Α' μετὰ τὴν παρεμβολὴν τοῦ γαμβροῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Γίδωνος (Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 2, σ. 266), ὁ Ἀλέξιος Β' (Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 5, σ. 268), ὁ Ἀνδρόνικος Β' (Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 8, σ. 270), ὁ Μανουὴλ Β (Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 9, σ. 270).

⁵ Ὁ Μανουὴλ Α', δεῦτερος υἱὸς Ἰωάννου τοῦ Α', διαδέχεται τὸν πατέρα μετὰ τὴν εἰς τὴν μονὴν εἰσοδὸν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ Ἰωαννικίου (Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 3, σ. 267). Μετὰ τὸν θάνατον Ἀνδρονίκου τοῦ Β' ἀνέρχονται ἐπὶ τοῦ θρόνου διαδοχικῶς οἱ ἑτεροθαλεῖς ἀδελφοὶ τούτου Γεώργιος καὶ Ἰωάννης ὁ Β' (Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 4, 5, σ. 267). Τὸν Ἀνδρόνικον τὸν Γ' διαδέχεται ὁ νεώτερος ἀδελφὸς Βασίλειος, ἀφ' οὗ περιώρισε καὶ μετὰ ταῦτα ἐφόνευσε τὸν βασιλεύοντα ὀκταετῆ ἀνεψιὸν Μανουὴλ (Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 9, σ. 270). Μετὰ τὰς ταραχὰς τὰς ἐπελθούσας μετὰ τὸν θάνατον Βασιλείου τοῦ Α' καὶ τὰς ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀναρρήσεις Μιχαὴλ καὶ Ἰωάννου τὴν βασιλείαν ἀναλαμβάνει ὁ δεῦτερος υἱὸς (τοῦ Παναρέτου οὐδὲν ἀναφέροντος περὶ τοῦ πρωτοτόκου) τοῦ Βασιλείου Ἀλέξιος ὁ Γ' (Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 10, σ. 272· § 11, σ. 273). Τὸν Ἀλέξιον τὸν Γ' διαδέχεται ὁ τρίτος υἱὸς Μανουὴλ (ὁ πρῶτος υἱὸς ἦτο νόθος καὶ ἐφονεύθη ἐκ δυστυχίματος) (Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 48, σ. 289), ὁ δὲ δεῦτερος, ὁ πρωτότοκος ἄρα τῶν γνησίων, Βασίλειος (Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 36, σ. 285), θά εἶχεν ἀσφαλῶς ἀποθάνει, ἐφ' ὅσον τὸ ὄνομα τοῦτο «κατὰ τὸν πρόπαππον» τίθεται καὶ εἰς τὸν ἐγγονὸν τοῦ Ἀλεξίου Γ' (Λάμπρου, ἔνθ' ἀν., § 50, σ. 291).

καταληφθῆ καὶ ὑπὸ συγγενοῦς τοῦ θανόντος, χωρὶς τοῦτο νὰ προσκρούη εἰς τὴν περὶ τὴν διαδοχὴν παράδοσιν ¹.

Ἐνίστε προκαθορίζετο ὁ διάδοχος ὑπὸ τοῦ βασιλεύοντος. Ἀπὸ τῆς βασιλείας μάλιστα Ἀλεξίου τοῦ Γ' ἐπεκράτησεν, ὡς φαίνεται, ἡ συνήθεια ὁ διάδοχος νὰ μετέχη ἔμφανῶς τῆς ἐξουσίας τιμώμενος διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ δεσπότη ². Οὕτως ὁ νόθος υἱὸς τοῦ βασιλέως τούτου Ἀνδρόνικος ἔφερε τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ὅτε ἀπέθανε κατακοιμησθεὶς ἀπὸ τοῦ παλατίου ³.

Ἐπίσης καὶ διὰ τὸν τελευταῖον Μέγαν Κομνηνόν, τὸν Δαβίδ, δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι βασιλεύοντος τοῦ ἀδελφοῦ Ἰωάννου τοῦ Δ' εἶχε τιμηθῆ διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ δεσπότη ⁴. Ἡ πληροφορία τοῦ δευτέρου τμήματος τοῦ Χρονικοῦ, καθ' ἣν μετὰ τοῦ Μανουὴλ Δ' προσαγορεύεται καὶ ὁ τούτου διάδοχος Ἀλέξιος ὡς βασιλεὺς ⁵, ὀδηγεῖ τὸν ἐρευνητὴν εἰς τὴν πεποίθησιν, ὅτι καὶ ἐν Τραπεζοῦντι ἐνίστε ὑπῆρχε συμβασιλεία τοῦ βασιλέως μετὰ τοῦ διαδόχου τούτου ⁶.

Προσθετέον ἐν τέλει ὅτι ὁ μέλλων νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον, εἴτε εὐρίσκητο ἐν Τραπεζοῦντι ⁷, εἴτε προσήρχετο ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ⁸ ἢ καὶ ἀλλαχόθεν ⁹, ἀφ' οὗ ἐγένετο δεκτὸς ὡς βασιλεὺς ὑπὸ τῶν ἀρχόν-

¹ Ὁ Ἀνδρόνικος Γίδων βασιλεύει ὡς ἐπ' ἀδελφῆ γαμβρὸς τοῦ προβασιλεύσαντος. Κατὰ τὰς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου ταραχάς. ἐπειδὴ τὰ τέκνα τοῦ θανόντος εὐρίσκοντο ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὸν θρόνον καταλαμβάνει ὁ ἀδελφὸς Ἀλεξίου τοῦ Β' Μιχαὴλ καὶ ὁ τούτου υἱός, ἐγερθείσης σφοδρᾶς πάλης μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ. Ὅρα W. Miller, ἐνθ' ἄν., 50 - 53, 55. Σημειωτέον ὅτι κατὰ κανόνα προεβλέπετο τίς θὰ ἦτο ὁ διάδοχος. Ἐνίστε ὅμως ὁ βασιλεύων πρὶν ἢ ἀποθάνῃ ὥριζε τὸν διάδοχον, ὡς τοῦτο ἐγένετο διὰ τὸν Ἀνδρόνικον, ὅστις βασιλεύει «προτροπῆ καὶ ἐκλογῆ» τοῦ πατρὸς. Λάμπρου, ἐνθ' ἄν., § 6, σ. 267.

² Ἡ συνήθεια αὕτη προῆλθεν ἀσφαλῶς ἐκ Βυζαντίου. Διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ δεσπότη ὄρα προχείρως L. Brehier, ἐνθ' ἄν., 144 - 145.

³ «Ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς κῆρ Ἀνδρόνικος δεσπότης ὁ μέγας Κομνηνός», Λάμπρου, ἐνθ' ἄν., § 48, σ. 289.

⁴ «Καὶ εὐλογῆθη μετὰ εὐσεβοῦς δεσπότη, τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς κῆρ Δαβίδ» (Λάμπρου, ἐνθ' ἄν., § 57, σ. 294). Διὰ τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως δεσπότης = κύριος, αὐθέντης, βασιλεὺς, ὄρα Ὁδ. Λαμπροῦ, Ὁ γάμος Δαβίδ τοῦ Μεγάλου Κομνηνοῦ καὶ τὸ Χρονικὸν τοῦ Παναρέτου (Ἀθηνᾶ, 57, 1953, 365 - 369). Εἰς τὸν Δαβίδ δεσπότην ἀποτείνεται καὶ ἡ ἐπιτολὴ Ἰωάννου τοῦ Εὐγενικοῦ ἢ ἐπιγραφομένη «τῷ Δεσπότη». Ὅρα W. Miller, ἐνθ' ἄν., 91.

⁵ «Εἰς δὲ τὸν ἀνεπιόν... τὸν βασιλέα κῆρ Ἀλέξιον», Λάμπρου, ἐνθ' ἄν., § 55, σ. 293.

⁶ «Τὸν νέον βασιλέα». Λάμπρου, ἐνθ' ἄν., § 48, σ. 289 καὶ § 55, σ. 293.

⁷ Τοῦτο συμβαίνει διὰ τοὺς μέχρι τοῦ Βασιλείου βασιλεύσαντας, ὡς καὶ διὰ τοὺς μετὰ τὸν Ἀλέξιον τὸν Γ'.

⁸ Οὕτως οἱ Βασίλειος, Μιχαὴλ, Ἰωάννης Β', ὡς καὶ Ἀλέξιος ὁ Γ'.

⁹ Ὁ Μιχαὴλ διαφεύγει ἐκ τῆς φυλακῆς, ὅτε βασιλεύει τὸ δεύτερον (Λάμπρου,

των ¹, ἐστέφετο ἐν ἐπισήμῳ τελετῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἴτε τῆς Παναγίας Χρυσοκεφάλου ² εἴτε τοῦ Ἁγίου Εὐγενίου ³. Εἶναι γνωστὸν τοῖς πᾶσι, ὅτι αἱ ἐκκλησίαι αὗται ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῶν Μεγάλων Κομνηνῶν ἐχρησιμοποiehθησαν διαδοχικῶς κατὰ τὴν περίοδον τῆς αὐτοκρατορίας ὡς ἐπίσημα θρησκευτικὰ κέντρα διὰ τὰς τελετὰς τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Τραπεζοῦντος.

ΟΔ. ΛΑΜΨΙΔΗΣ

ἐνθ' ἀν., § 11, σ. 273), ἡ δὲ Ἄννα Ἀναχουτοῦ ἐγκαταλείπει τὴν μονὴν (Λάμπρου, ἐνθ' ἀν., § 10, σ. 273).

¹ Τοῦτο συμβαίνει διὰ τὴν ἀνώμαλον περίοδον μεταξύ Βασιλείου καὶ Ἀλεξίου τοῦ Γ'. Οὕτως, ὅτε διὰ πρώτην φοράν ἦλθεν ὁ Μιχαήλ, οἱ ἄρχοντες μετὰ τοῦ Μητροπολίτου Τραπεζοῦντος κατέρχονται εἰς τὸν λιμένα μετὰ ὀρκωμοτικοῦ, δηλώσεως δηλονότι ὑποταγῆς καὶ πίστεως εἰς τὸν νέον βασιλέα. Διὰ τοῦτο καί, ὅτε τὴν νύκτα τῆς αὐτῆς ἡμέρας ὁ λαὸς τῇ ὑποκινήσει τῆς Ἄννας Ἀναχουτοῦ καὶ τῇ βοηθείᾳ τῶν «*Λαζῶν*» κατώρθωσε νὰ ἐκθρονίσῃ τὸν Μιχαήλ, γράφει ὁ Πανάρετος: «*οὐκ οἶδα πῶς αὐτὸν ἐπεριώρισαν*» (Λάμπρου, ἐνθ' ἀν., § 11, σ. 273).

² Λάμπρου, ἐνθ' ἀν., § 12, σ. 274.

³ Λάμπρου, ἐνθ' ἀν., § 16, σ. 276. Δι' ἀμφοτέρας τὰς ἐκκλησίας ταύτας ὄρα Μητροπολίτου Χρυσάνθου, ἐνθ' ἀν., 389, 397.